

**ВИСТАВКА УКРАЇНСЬКИХ
ТА ЛИТОВСЬКИХ РУШНИКІВ
«ТЧИ, СЕСТРИЧКО, РУШНИКИ»
У МУЗЕЇ НАРОДНОГО
ПОБУТУ ЛИТВИ**

Олена НИКОРАК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0887-8929>
докторка мистецтвознавства, професорка,
провідна наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: olenanykorak@gmail.com

Людмила ГЕРУС

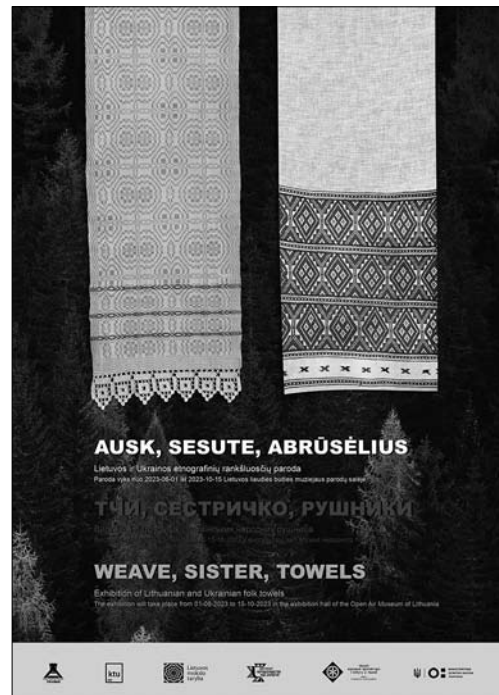
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5931-3816>
докторка історичних наук,
кандидатка мистецтвознавства,
старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу народного мистецтва,
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: ludmilagerus@gmail.com

Тетяна КУЦІР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>
кандидатка мистецтвознавства,
наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ народного мистецтва,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: sonechko_29@ukr.net

05—08 червня 2023 року в межах реалізації українсько-литовського проекту «Унікальні технології етнографічного текстилю: досвід збереження в Західній Україні та Литві» за партнерською угодою від 17.02.2022 р. між Інститутом народознавства НАН України (далі ІН НАНУ) та Каунаським технологічним університетом (далі — КТУ); між Міністерством освіти і науки України та ІН НАНУ; між Литовською науковою радою та КТУ (номер гранту S-LU-22-5) у Каунасі відбулася зустріч його учасників — співробітників відділу народного мистецтва ІН НАНУ д. мист., проф., пр. н. с. О. Никорак (керівник проекту з української сторони), д. іст. н., ст. н. с. Л. Герус, к. мист., н. с. Т. Куцир та працівників кафедри інженерії виробництва факультету машинобудування та дизайну КТУ д. т. н., доц. Е. Купмікайте (керівник проекту з литовської сторони), д. т. н., ст. н. с. Д. Мілашене, д. т. н. Ж. Рукуйжене, докторантки О. Белухіної; ст. м. п. Музею народного побуту Литви (далі — МНПЛ) у с. Румшишкес, етнологині Е. Ненартавічюте.

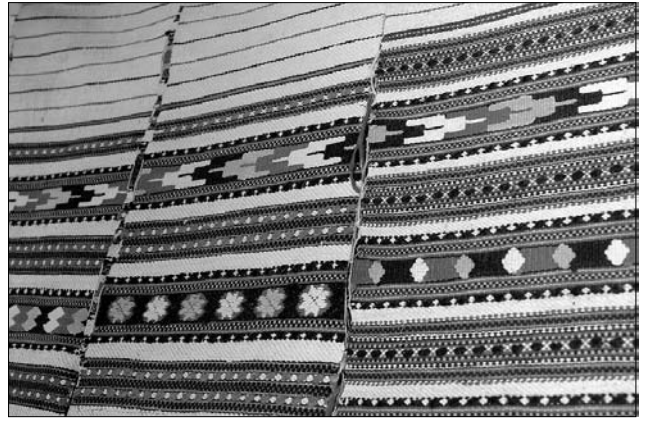
Вчені обох країн взяли участь у підготовці виставки «Тчи, сестричко, рушники» («Ausk, sesute, abrūsėlius») у МНПЛ (іл. 1). Ця подія була запланована науковцями двох країн у 2021 р. під час написання проектною пропозиції «Унікальні технології етнографічного текстилю: досвід збереження в

Іл. 1. Афіша виставки литовських і українських традиційних рушників у МНПЛ

Іл. 2. Поліські рушники МНАП, відібрані для виставки «Тчи, сестричко, рушники»

Іл. 3. Покутські «заборові» рушники МНАП, відібрані для виставки «Тчи, сестричко, рушники»

Іл. 4. Гуцульщина. Свячення пасок у Космачі. Косівський р-н Івано-Франківської обл., Україна. Перша половина ХХ ст.

Іл. 5. Випуск у дитячому садку. м. Львів. 2008. Фото із архіву Людмили Герус

Іл. 6. Під час підготовки виставки «Тчи, сестричко, рушники». Зліва направо: д. т. н. Егле Кумпикайте, художниця Ліна Йоніке, д. мист. Олена Никорак, д. іст. н. Людмила Герус

Іл. 7. Експозиція українських рушників на виставці «Тчи, сестричко, рушники»

Західній Україні та Литві». З кінця 2022 р. розпочалася підготовка виставки. Наукові співробітники ІН НАНУ під керівництвом д. мист. Олени Іванівни Никорак спільно із науковою працівницею

Музею народної архітектури та побуту ім. Клименція Шептицького (далі — МНАП) Любою Сварник взяли участь у відборі експонатів для виставки (іл. 2). Концепція презентації творів полягала у під-

борі пам'яток, які б відображали спільні та відмінні риси українських та литовських рушників. Крім того, важливо було продемонструвати різноманіття декорування українських рушників різних історико-етнографічних районів західної частини України.

Було відібрано 72 експонати із західної частини Полісся, Опілля (Жидачівщина), Покуття, Гуцульщини, Закарпаття та Буковини (іл. 3). У МНАП зберігається одна з найбільших колекцій жидачівських рушників, які вирізняються з-поміж інших оригінальною формою та способом декорування, органічним поєднанням ткацтва та змережування. Багатством композицій відзначаються закарпатські рушники «на жердку», у яких оздоблена лише одна частина, яка виставлялася для показу. Вони вирізняються щільним укладом геометричних та стилізовано-рослинних мотивів. З-посеред рушників Полісся рідкісними є поздовжньо-смугасті, клітчаті та рушники «з приступами». Саме з цих теренів походять вироби, які за формою та декором найбільше подібні на литовські. Такими є поперечно-смугасті рушники для оздоблення ікон.

Українські вчені працювали також над підбором фотографій, які б продемонстрували різноманітне використання тканих рушників в обрядах, їхнє значення в оздобленні інтер'єрів, сучасне трактування (іл. 4). Було відібрано 48 фотографій із Фототеки бібліотеки ІН НАНУ, а також чимало світлин Олени Никорак та Людмили Герус, зібраних впродовж численних експедицій, відряджень, досліджень традиційного текстилю, зокрема рушників (іл. 5).

Дизайном виставки займалася художниця Ліна Йоніке (МНПЛ) (іл. 6), членкиня Асоціації художників Литви, яка у своїх творах в техніці колажу часто використовує текстиль, зокрема традиційний литовський. Вона запропонувала оригінальний спосіб експонування виробів, частина яких була розміщена у вітринах вздовж стін виставкової зали (українські та литовські рушники по різні боки від центральної частини приміщення, згруповані відповідно до історико-етнографічних районів обох країн), а інша — вільно розташована вздовж вітрин, що дало можливість відвідувачам оглянути експонати з різних боків (іл. 7—10). Текстильні вироби доповнювали лляні та конопляні пряжа та нитки, ткацький верстат, українська (гуцульська) та литовська дерев'яні скрині, українських пасхальний ко-

Іл. 8. Експозиція литовських рушників на виставці «Тчи, сестричко, рушники»

Іл. 9. Експозиція українських рушників на виставці «Тчи, сестричко, рушники»

Іл. 10. Експозиція литовських рушників на виставці «Тчи, сестричко, рушники»

шик, писанки, а також колекція різноманітних поличок для завішування рушників, традиційних для литовських інтер'єрів.

Гасло події «Давні ткани рушники — результат наполегливої праці майстрів багатьох поколінь, втілення їхньої яскравої творчої уяви і широкого сві-

Іл. 11. На відкритті виставки

Іл. 12. Директорка МНПЛ Гіта Шапранаускайте вручає подяку кураторці виставки, д. мист. Олені Никорак

Іл. 13. Привітальне слово д. іст. н. Людмили Герус (по центру), зліва — д. іст. н. Айсте Лазаускене

Іл. 14. Кураторка виставки Еріка Ненартавічюте проводить екскурсію литовської частиною виставки. Зліва — д. т. н. Егле Кумпікайте

Іл. 15. Учасниці проекту «Унікальні технології етнографічного текстилю: досвід збереження в Західній Україні та Литві» на відкритті виставки «Тчи, сестричко, рушники» у МНПЛ. Зліва направо: к. мист. Т. Куцир, д. т. н. Ж. Рукуйжене, д. т. н. Д. Мілашене, д. т. н. Е. Кумпікайте, д. мист. О. Никорак, д. іст. н. Л. Герус, О. Белухіна, Е. Ненартавічюте

тогляду» відобразило судження організаторів щодо традиційних рушників України та Литви — важливої складової матеріальної культурної спадщини обох країн.

Відкриття виставки відбулося 6 червня 2023 р. Директорка МНПЛ Гіта Шапранаускайте та д. іст. н., заступниця директора з музеєзнавчої роботи Айсте Лазаускене привітали усіх організаторів виставки та учасників події (іл. 11) й висловили

Іл. 16. Учасники відкриття виставки у МНПЛ

щирю підтримку українському народу в боротьбі з російською агресією. Вони також вручили офіційні подяки МНПЛ Еглі Кумпікайте (КТУ), Олені Никорак (ІН НАНУ) (іл. 12), Дайві Мілашене (КТУ), Еріці Ненартавічюте (МНПЛ), Сергію Ципишеву та Любі Сварник (МНАП). Під час презентації виставки вступне слово було надано керівнику українсько-литовського проекту з литовської сторони, кураторці виставки Еглі Кумпікайте, керівнику проекту з української сторони, кураторці виставки Олені Никорак, завідувачці відділу народного мистецтва ІН НАНУ, учасниці проекту Людмилі Герус (іл. 13), директору МНАП Михайлові Закопцю, заступнику директора МНАП з наукової роботи, к. і. н. Сергію Ципишеву, науковій працівниці МНАП та кураторці виставки Любі Сварник, яка також провела екскурсію українською частиною виставки, тоді як ст. м. п. МНПЛ, кураторка виставки Еріка Ненартавічюте — литовською (іл. 14). На завершення відкриття організатори виставки зробили спільну світліну всіх його учасників (іл. 15—16).

На наступний день, 7 червня, у КТУ відбувся науковий семінар за результатами виставки, у якому взяли участь Еглі Кумпікайте, Олена Никорак, Дайва Мілашене, Людмила Герус, Гінта Лаурецкене,

Іл. 17. Учасниці наукового семінару за результатами виставки «Тчи, сестричко, рушники». Зліва направо: к. мист. Т. Куцир, д. т. н. Е. Кумпікайте, д. мист. О. Никорак, д. іст. н. Л. Герус, д. т. н. Д. Мілашене, д. т. н. Г. Лаурецкене

не, Тетяна Куцир, Жанета Рукуйжене та Ольга Белухіна (іл. 17). На ньому вчені обговорили загальнопоширені та унікальні ткацькі техніки виготовлення етнографічних рушників обох країн.

Олена Никорак звернула увагу на закладне ткацтво, яке використовували при оздобленні гуцульських, покутських та західноподільських рушників. Характерною особливістю гуцульських «заборових» рушників було те, що мотиви, виконані у цій техніці видовжені горизонтально, тоді як покутські і захід-

Іл. 18. Никифор Дровняк. Никифор перед міською ратушею із синьо-жовтим прапором. ≈1955. Папір, акварель

Іл. 19. Александрас Косткус-Косткевічюс. «Тут не потрібна охорона чи собаки» (Цвинтар 29-ї шахти Воркути). 1988. Картон, олія

ноподільські дещо коротші. Прикметною ознакою таких виробів Західного Поділля, зокрема Тернопільщини, є те, що крім названих «скосіків», «клинців», «пальців» у них трапляються й скісні зубці та S-подібні мотиви «качечки». Техніку закладного ткацтва поєднували із полотняним, саржевим, репсовим та перебірним тканням.

Оригінальністю відзначаються і орнаментальні композиції, створені технікою перебору, в рушни-

Іл. 20. Фрагмент експозиції виставки «Бавовняний код»

Іл. 21. Вчені ІН НАНУ біля Каунаського замку. Зліва на право: к. мист. Т. Куцир, д. іст. н. Л. Герус, д. мист. О. Никорак

ках низинних районів Закарпаття. Їм притаманна варіативність декору із три-, рідше п'яти- чи чотиридільною схемою розташування основних і підпорядкованих їм смуг з геометричними та стилізовано-рослинними орнаментами. Вони сформовані провідними, найчастіше щільно укладеними поряд, ромбами концентричної будови, іноді — з уписаними в них розетами, що розділені перехрестями, а деколи меншими спареними ромбиками.

Немає у Литві й аналогів «перебираним» рушникам західної частини Лемківщини (Перечинського й Великоберезнянського р-нів), які є одними з найбагатших у художньому сенсі тканин для оздоблення інтер'єру традиційного житла українців. Центральну взористу смугу у них формують переважно однорідні або ідентичні за формою та кольором (зазвичай ясно- або темно-червоні), вільно укладені крупні мотиви — ромби, хрещаті фігури, багатопелюсткові розети «ружки» та ружі, які нагадують літеру «ж», а іноді вазони і гілки.

Егле Кумпікайте розповіла про особливості виготовлення литовських традиційних рушників і окрему увагу звернула на вироби виконані технікою багаторемізного ткацтва. Вона показала, як визначити на готовому виробі, яка саме кількість ремізок була використана для ткання, охарактеризувала основні орнаментальні мотиви, створені цією технікою. Різноманітністю та оригінальністю відзначалися багаторемізні рушники Аукштайтії. Для них характерне оздоблення кінців рушника середніми за шириною червоними смугами, тоді як в Дзукії цей декор був значно вужчим. У візерунках представлених на семінарі зразках зустрічався мотив «борони» — квадрат із подовженими краями та перехрестям всередині, не притаманний рушникам інших історико-етнографічних районів Литви. Не трапляється він і в рушниках України.

Крім того, вчені обох країн обговорили майбутню співпрацю у написанні наукових статей, їхню кількість, запланували виступи на наукових конференціях, зокрема на VI Міжнародній міждисциплінарній заочній конференції «Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень» в ІН НАНУ, XI міжнародній науковій конференції «Мистецька культура: історія, теорія, методологія» в Інституті досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів, та XXI Балтійському симпозиумі полімерів (Baltic Polymer Symposium) у Таллінському університеті технологій (Естонія) та виробили стратегію подальшої наукової роботи.

Під час перебування у Каунасі, українські вчені відвідали виставки Національного музею мистецтв ім. М.К. Чюрльоніса, зокрема «Никифор. Майстер наївного мистецтва», на якій була представлена значна кількість робіт українського художника зі збірки Національного етнографічного музею у Варшаві (іл. 18). Поряд з творами Никифора Дровняка експонувалася виставка художника литовського наїву Александра Косткуса-Косткевічюса, значна частина творчості якого висвітлює жахиття радянських таборів та заслання, які він сам пройшов, відбуваючи 25-річне ув'язнення у таборах Воркути (іл. 19).

«Бавовняний код: спадщина Алітуської бавовняної текстильної фабрики» — це масштабний дослідницький проєкт, результати якого були представлені у Каунаській картинній галереї. Кураторка проєкту Гінтаре Маркевічене-Жалте прагнула візуалізувати культурну втрату, яку зазнала Литва після знищення фабрики. На виставці експонувалися фотографії Вітаутаса Станьоніса з Алітуса та його колеги Зіти Станкевічене, які задокументували діяльність бавовняної фабрики від років її зведення до пожежі у 2019 р., готові тканини, проєкти, а також інші предмети, пов'язані із діяльністю підприємства (іл. 20).

На завершення візиту, науковці ІН НАНУ побували у Старому місті Каунаса, зокрема у Каунаському архикафедральному Соборі святих апостолів Петра і Павла із чудотворним образом «Пречистої Богоматері» XVI—XVII ст., біля ратуші, яку за витонченість та колір будівлі називають «Білим лебедем», у готичному костелі св. Георгія Мученика, а також біля Каунаського замку (іл. 21) — найстарішого кам'яного замку Литви.

Українські вчені висловлюють щиру подяку литовським колегам за виняткову підтримку та максимальне сприяння у реалізації проєкту. Наші партнери були і залишаються з нами від початку повномасштабного вторгнення росії, роблять нас впевненішими та міцнішими. З Вашою допомогою ми здобудемо остаточну перемогу над спільним ворогом!